

УДК 351.746.1:338.439.09

**СУТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ, ЕКОНОМІЧНОЇ, ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ
ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ НИМИ***Пушак Я.Я. - к.е.н., ІРД НАН України,**Стричак Г.В. - к.е.н., Львівський державний університет внутрішніх справ*

Постановка проблеми. Поняття «національна безпека» значною мірою пов'язане з поняттям «безпека», на наповнення якого ще звернули увагу в античні часи.

У філософських і політико-правових ученнях античних мислителів була спроба розглядати проблему забезпечення безпеки громадян як засіб досягнення загального блага. Аристотель у своїх роздумах висував критерій безпеки громадян [1, с. 509]. Відомий мислитель Бенедикт Спіноза головною метою створення «громадянського суспільства» називав «мир та безпеку життя» [12, с. 311].

Стан вивчення проблеми. Вперше термін «безпека» згадується в книзі пророка Єзекіїля Старого Завіту Біблії: «Я позбираю Ізраїлів дім із народів... і вони осядуть на землі своїй... безпечно і будуватимуть доми та садитимуть виноградники і будуть сидіти безпечно, коли Я читатиму присуди...» [2, с. 861-862].

Першим, хто із системних позицій проаналізував проблеми безпеки і виживання держави, суспільства та окремого індивіда у їх взаємодії, був Г. Гоббс. На його думку, безпека – це забезпечення всім громадянам держави належних умов для їх самореалізації, свободи, захист їхнього життя, власності від посягань з боку будь-якої людини, суспільства чи держави. Тому безпека – одна з найважливіших потреб на рівні з потребою людини в їжі, одязі, житлі і т. д. Поняття безпека як категорія виникло з появою людини, а її забезпечення – передумова її прогресивного розвитку.

У перекладі з грецької поняття «безпека» означає «володіти ситуацією». Під безпекою люди розуміють певний стан дійсності, при якому відсутні будь-які загрози. Термінологія слова «безпека» є предметом зацікавленості багатьох галузей наук: суспільних, природничих, медичних, технічних.

Безпека, з одного боку, це тенденції розвитку й умови життєдіяльності соціуму, його структур, інститутів, які визначаються відповідними настановами (політичними, правовими та іншими), за яких забезпечується збереження їх якісної визначеності та вільне функціонування. З іншого боку – це певна захищеність вказаного функціонування від потенційних і реальних загроз. У процесі досліджень сформувалися два підходи щодо поняття «національна безпека». Згідно з першим, національна безпека розглядається в контексті національних інтересів (С. Браун, Б. Броді, Дж. Коллінз, С. Хоффман), згідно з другим – у контексті базисних цінностей суспільства (К. Норр, Ф. Трегер, А. Архарія).

Вітчизняні дослідники О.М. Гончаренко, Е.М. Лисичин, В.Б. Ваганів вважають, що національна безпека – категорія, яка характеризує ступінь

захищеності життєво важливих інтересів, прав та свобод особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз, або ступінь відсутності загроз правам і свободам людини, базовим інтересам і цінностям суспільства та держави [6].

У статті 3 Конституції України зазначається, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [8].

Згідно з Законом України «Про основи національної безпеки України» під поняттям «національна безпека» розуміється захищеність життєво важливих інтересів людини та громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам [3, с. 94].

Метою статті є узагальнення існуючих науково-теоретичних підходів до розуміння суті категорій «національна, економічна та продовольча безпека», а також окреслення взаємозв'язку між ними.

Результати досліджень. Національна безпека – це багатопланове поняття, до якого входять військова, екологічна, політична, економічна, інформаційна та інші види безпеки. Види безпеки взаємопов'язані між собою так, що один напрям залежить і доповнює інший. Обумовлюючи таку взаємодію, вважаємо, що вирішальна роль у ньому належить економічній безпеці.

Економічна безпека – це незалежність держави у формуванні й розвитку власної економічної системи. Матеріальною основою такої незалежності є власність народу на національне багатство. Відповідно до структури економічної системи напрямками досягнення економічної безпеки є незалежність у формуванні й розвитку продуктивних сил, техніко-економічних відносин, власності та управління нею, господарського механізму. Кожен з основних напрямів економічної незалежності має декілька конкретних форм. Оскільки сучасна система продуктивних сил складається з засобів праці, предметів праці, людини, науки, використання людьми сил природи, інформації, форм і методів організації виробництва, то в її межах формами економічної безпеки держави є: технічна та технологічна незалежність; сировинна незалежність; кадрова незалежність; наукова незалежність; фінансова незалежність; незалежність в освоєнні й використанні ядерної, сонячної та інших видів енергії; інформаційна незалежність; організаційно-виробнича незалежність.

Вагомий внесок у систематизацію поняття «економічна безпека» зробили вчені О. Барановський, З. Варналій, В. Мунтіян, А. Філіпченко, П. Єщенко, Т. Ковальчук, М. Єрмоленко та інші. Так, В. Мунтіян розглядає поняття економічної безпеки як складову частину національної безпеки. О. Барановський вважає складовою економічної безпеки – фінансову безпеку. Фінансова безпека ним розглядається як складна багаторівнева система, що охоплює проблеми грошового обігу та інфляції, заборгованості держави, бюджетної безпеки і т.д.

Основні етапи становлення економічної безпеки показано на рис. 1.

Рисунок 1. Основні етапи економічної безпеки

За своєю природою економічна безпека держави охоплює всі галузі господарства й усі аспекти життя держави та її населення, зокрема, такі напрями для її забезпечення, як безпека вітчизняного сектора виробництва, стійкість національної безпеки й економічна безпека суб'єктів господарювання. Сама економічна безпека має складну внутрішню структуру, в якій можна виділити три її найважливіші елементи:

1. Економічна незалежність не має абсолютного характеру тому, що міжнародний поділ праці робить національні економіки взаємозалежними одна від одної. За цих умов економічна безпека дає можливість контролю за національними ресурсами, досягнення такого рівня виробництва, ефективності і якості продукції, що забезпечує її конкурентоспроможність і дозволяє на рівних брати участь у світовій торгівлі, коопераційних зв'язках та обміні науково-технічними досягненнями.

2. Стабільність і стійкість національної економіки, що передбачають захист власності в усіх її формах, створення надійних умов і гарантій для підприємницької активності, стримування факторів, здатних дестабілізувати ситуацію (недопущення серйозних розривів у розподілі доходів, що загрожують викликати соціальні потрясіння, боротьба з кримінальними структурами в економіці і т.д.)

3. Здатність до саморозвитку і прогресу, що особливо важливо в сучасному світі. Створення сприятливого клімату для інвестицій і інновацій, постійна модернізація виробництва, підвищення професійного, освітнього і загальнокультурного рівнів працівників стають необхідними й обов'язковими умовами стійкості і самозбереження національної економіки [15, с. 8-9].

Отже, економічна безпека держави – це сукупність умов і чинників, що гарантують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення та вдосконалення.

Економічна безпека є підсистемою міжнародної економічної безпеки, яка в свою чергу, є складовою частиною надсистеми – міжнародної безпеки (рис 2).

Основною метою забезпечення економічної безпеки є реалізація національних інтересів через розвиток національної економічної системи як матеріальної основи життєдіяльності.

Економічна безпека держави, з одного боку, є надсистемою, до складу якої входять системи різних галузей життєдіяльності й розвитку людини,

суспільства, держави і докiлля: сировинно-ресурсна, енергетична, фiнансова, iнвестицiйна, iнформацiйна, екологiчна, демографiчна, соцiальна, продовольча тощо.

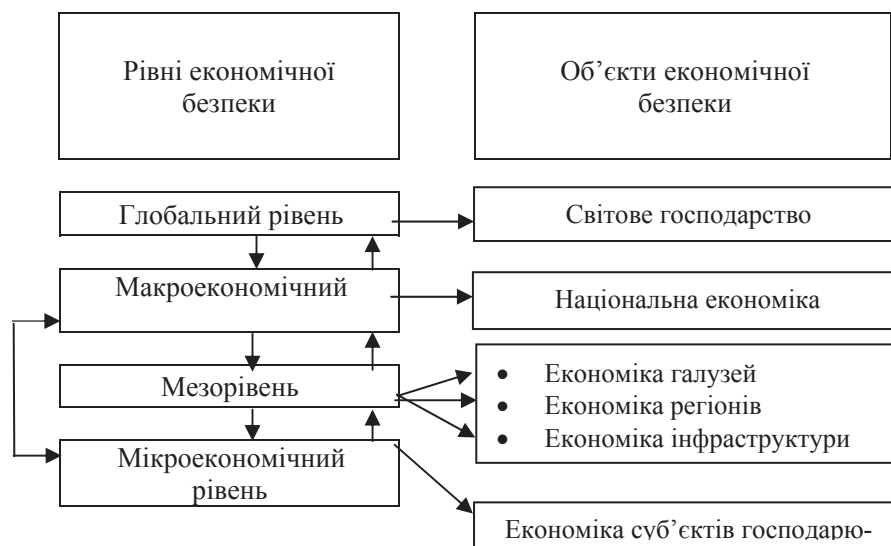

Рисунок 2. Рівні економічної безпеки

Продовольча безпека є особливою складовою безпеки держави. Проблеми продовольчої безпеки як складної економічної категорії висвітлюють чимало економістів-аграрників: С.А. Гнатюк, О.І. Гойчук, А.С. Лисецький, О.М. Нижник, П.Т. Саблук, О.В. Скидан, В.М. Трегобчук, М. Й. Хорунжий, І.Б. Манзій, Р.І. Гринько, В.В. Юрчишин та інші. Серед зарубіжних науковців слід відзначити В. Агаєва, Л. Абалкіна, І. Богданова, А. Богомолова, З. Іл'їну, Б. Кумахова та інших. Проте дослідження проблем продовольчої безпеки в нових економічних умовах не можна назвати вичерпаними. Проблеми продовольчої безпеки потрапили в поле зору вітчизняних економістів порівняно недавно.

Проблема забезпечення продовольством країн, регіонів, домогосподарств, пересічних громадян стояла перед людством з давніх-давен, а досягнення певного рівня продовольчої безпеки було завжди основним завданням як суспільства в цілому, так і конкретної особистості. Необхідність продовольчої безпеки є нагальною ще й тому, що в її основу покладений інстинкт самозбереження, на якому базується вся людська діяльність.

Крім того, надійне забезпечення країни продовольством має стратегічне значення, оскільки від цього залежать не лише її продовольча, а й національна та економічна безпека, тому проблему продовольчої безпеки України, на нашу думку, необхідно розглядати в контексті саме економічної безпеки, оскільки в ній сконцентровані головні напрями аграрної політики та економічних реформ в ринкових умовах.

Поняття «продовольча безпека» вперше введено в 70-их роках ХХ століття та протягом останніх десятиліть поступово змінювалось. Спершу

головний акцент робився на обсязі і стабільності постачання харчів, що задекларувала у 1974 р. ООН в «Декларації про ліквідування голоду і недоїдання». У 80-ті роки до цього визначення було додано: доступ для всіх людей весь час і достатність продуктів для активного та здорового життя.

У 1996 р. на Всесвітньому Продовольчому Саміті було визначено, що «продовольча безпека – це коли людина постійно має фізичний, соціальний і економічний доступ до достатніх, безпечних та корисних продуктів, які забезпечують її потреби й харчові переваги для активного і здорового життя» [11, с. 3].

Колектив учених під керівництвом академіка АН Вищої школи І.Р. Михасюка пропонує таке твердження: «Продовольча безпека передбачає забезпечення населення країни високоякісними продуктами харчування, гарантоване достатнє харчування... Продовольча безпека залежить від стану національного агропромислового комплексу та підтримки його державою, земельного законодавства, форм власності та господарювання, а також платоспроможності населення. Вона зумовлює як стабільність, так і якість генофонду нації...» [9, с. 346]

У Проекті «Комплексної програми підтримки розвитку українського села на період до 2015 року» сказано, що продовольча безпека держави передбачає захищеність життєво важливих інтересів громадян, за якої держава гарантує фізичну і економічну доступність до життєво важливих якісних та безпечних продуктів харчування відповідно до науково обґрунтованих наборів, підтримує стабільність продовольчого забезпечення населення та гарантує продовольчу незалежність держави [8, с. 11].

Б. Пасхавер продовольчу безпеку країни визначає як забезпечення доступності і достатності продовольчого споживання всім верствам населення переважно за рахунок вітчизняного агропродовольчого виробництва [10, с. 80].

Автори О.В. Кочетков та Р.В. Марков продовольчу безпеку трактують як наявність на продовольчому ринку достатньої кількості продуктів харчування та їх доступності для всіх верств населення, стверджуючи, що наявність продовольства визначається пропозицією, а доступність продуктів харчування – попитом [7, с. 43-44].

На думку професора О.І. Гойчук, продовольча безпека – структуризована та системна категорія, що характеризує економічні відносини стосовно продовольчого споживання та якості харчування на різних рівнях людської спільноти; продовольча безпека в широкому розумінні – це суспільне благо, а тому її забезпечення потребує державної підтримки [4, с. 146].

При деяких відмінностях, спільним для всіх визначень є: 1) продовольча безпека – це гарантування доступності продовольчого забезпечення громадян країни; 2) продовольча безпека – це забезпечення громадян країни продовольчими товарами головним чином власного виробництва.

Дещо ширше обґрунтовує економічну природу поняття «продовольча безпека» професор Хорунжий М.Й., обумовлюючи її декількома обставинами, а саме: знання суті продовольчої безпеки є основою макроекономічного впливу на розвиток не лише аграрного, а й усього агропромислового сектора країни; сформована в суспільстві певна парадигма суті продовольчої безпеки має бути всебічно зважена й оцінена відповідно до тих тенденцій, які

сформувалися у світі щодо харчування населення і того рівня продовольчого забезпечення, який досягнуто в країні; саме поняття «продовольча безпека» повинне стати складовою частиною економічної політики держави, оскільки від цього безпосередньо залежить ставлення суспільства та органів управління до практичного розв'язання проблем продовольчого забезпечення населення, а отже подолання бідності.

Продовольча безпека має стати фундаментом формування соціальної політики, прожиткового мінімуму як основи мінімальної заробітної плати і пенсії, інших індикаторів, що характеризують соціально-економічний стан в країні [14, с. 9-16].

Попри розширені та обґрунтовані міркування щодо суті продовольчої безпеки цим вченим, не можна з ним погодитися в тому, що фундаментом визначення прожиткового мінімуму повинен стати показник «продовольчої безпеки». Аргументовану відповідь дає академік Р.І. Тринько, визначаючи продовольчу безпеку «як спроможність держави за будь-яких обставин гарантувати і забезпечувати потреби населення в екологічно-чистому продовольстві на рівні науково-обґрунтованого споживання при платоспроможності за умов, коли третина доходу витрачається на харчування» [13, с. 252].

Висновок. Узагальнюючи різні точки зору щодо сутності категорії «продовольча безпека», можна стверджувати, що це такий рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує економічну, соціальну, політичну стабільність у суспільстві, виживання і розвиток нації, регіону, сім'ї, громадянина шляхом гарантування фізичної і економічної доступності продуктів харчування незалежно від зовнішніх і внутрішніх умов, стійкий економічний розвиток держави.

Проблема продовольчої безпеки є складною і багаторівневою, тому розглядається на різних ієрархічних рівнях, про що розглядалося вище.

На макрорівні продовольчу безпеку забезпечують уряд та органи законодавчої влади. Їх діяльність спрямована на забезпечення стабільності економічного розвитку, формування державних фондів і приведення у відповідність попиту і пропозиції на внутрішньому ринку продовольства.

На регіональному рівні продовольчу безпеку повинні забезпечувати суб'єкти територіального управління (область, район) за допомогою постачання продуктами, контролю їх якості і створення умов населення для отримання доходів.

На мікрорівні як суб'єкт, що забезпечує продовольчу безпеку, виступають домашні господарства, які купують і використовують продукти, організують збалансоване споживання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Аристотель. Политика: Соч. В 45. – М.: Мысль, 1983. –Т. 4, 611 с.
2. Біблія, або Книги Святого письма Старого і Нового Завіту. – К.: Біблійні товариства, 1995, 959 с.
3. Бородіна О. М. Методологічні підходи до визначення шляхів подолання бідності на селі / О. М. Бородіна //Економіка АПК. - 2006 р. № 3, С. 84-101.

4. Гойчук О. І. Продовольча безпека: монографія / О. І. Гойчук // Житомир: Полісся, 2004. – 348 с.
5. Закон України «Про утворення державного департаменту продовольства». // Збірник урядових нормативних актів України. – 2000 - №16.
6. Конституція України: ухвалено на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 грудня 1996 року. – К.: Просвіта, 1996. – 80 с.
7. Кочетков О. В. Формування системи показників продовольчої безпеки країни / О. В. Кочетков, Р. В. Марков // Економіка АПК. – 2002. - № 9. - С. 43-44.
8. Лузан Ю. Я. Проект «Комплексна програма підтримки розвитку українського села на період до 2015 року» / Ю. Я. Лузан, В. П. Ситник, П. Т. Саблук // Економіка АПК - № 1. – 2007. - С. 11.
9. Михасюк І. Державне регулювання економіки / І. Михасюк, А. Мельник, М. Крупка, З. Залога / Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів, «Українські технології». – 1999. - 640 с.
10. Пасхавер Б. Цінова конкурентність аграрного сектору / Б. Пасхавер // Економіка України. № 1, 2007, с. 80.
11. Саблук П. Т. Продовольча безпека України / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов // Економіка АПК. – 2009. - № 10. - С. 3-7.
12. Спиноза Б. Избранные произведения / Б. Спиноза // М.: Мысль. - 1957. – т. 2. - 435 с.
13. Тринько Р. І. Соціально-економічна сутність та основні шляхи реалізації продовольчої безпеки в Україні / Р. І. Тринько // Науковий вісник ЛДУВС. Серія економічна. Зб. н. праць. Львів. – 2006. - С. 246-260.
14. Хорунжий М. Й. Продовольча безпека: соціально-економічна суть, стан і показники / М. Й. Хорунжий // Економіка АПК. – 2003. - № 6. – С. 9-16.
15. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення: Монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько // К.: НІС. - 1997. – 144 с.

УДК 331.101.262

ПРОБЛЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ХЕРСОНСЬКОГО РЕГІОНУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Рудік Н.М. - к.с.-г. н., доцент,
Рудік О.Л. - к.с.-г. н., доцент, Херсонський ДАУ

Постановка проблеми. Трансформація економічної системи України в ринкову, реформування агропромислового комплексу активізували та загострили ряд соціально-економічних проблем, і найважливішими серед них є організаційно-економічні питання зайнятості сільського населення. Праця має вирішальне значення в будь-якій трудовій діяльності, оскільки забезпечує розвиток людини як особистості та задоволення її в матеріальних та духовних